

DIRECTIONS OF SOCIALLY-MARKET INCOMES FORMATION SYSTEM BUILDING IN UKRAINE

Gubin K. G.

In the article the main features of Ukrainian and socially-market incomes formation systems are discovered. The proposed by A. V. Buzgalin new project of socially oriented development is analyzed. The complex of measures for reforming the incomes formation system in Ukraine is defined.

Key words: *incomes regulation, incomes formation system, socially oriented development, welfare state.*

УДК 330.341.1:330.322

КОНЦЕПТУАЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

О. М. Левковець, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Проаналізовано сучасні підходи до визначення змісту соціально-економічної модернізації. Виявлено концептуальні суперечності щодо цілей, орієнтирів, механізмів, послідовності перетворень. Надано їх оцінку. Зазначено вплив на розробку українського проекту модернізації. Акцентовано на інерційних чинниках процесу.

Ключові слова: *модернізація, теорія, суперечності, інерційні чинники.*

Постановка проблеми. Фінансово-економічна криза відіграла для України роль каталізатора модернізації [1], продемонструвавши невідкладність системних реформ, спрямованих на подолання технологічного розриву, деградації виробничої, соціальної, науково-дослідницької сфер, скорочення відставання від розвинених країн у період, коли в глобальному середовищі відбувається становлення умов 6-го технологічного укладу і посилюється конкуренція за ринки, ресурси, місце в системі міжнародного поділу праці. Ці прагнення втілені у Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр., що містить стратегічні орієнтири перетворень. Модернізацію як нову парадигму реформ задекларовано у посланні Президента України до Верховної Ради [1]. Розроблення й реалізація проекту модернізації національної економіки і суспільства в цілому набули надзвичайної актуальності, триває їх програмно-концептуальне осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення теорії модернізації відбувається у 50-ті роки ХХ ст. [2, с. 14]. Вагомий внесок у її розвиток здійснили Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, У. Ростоу, Д. Белл, С. Блек та ін. Утім, глобалізація, сучасні трансформації світової економіки зумовлюють перегляд їх багатьох положень. Різні позиції щодо цілей, умов, механізмів модернізації країн, що розвиваються, та з перехідною економікою представлено в роботах російських учених В. Іноземцева [3], В. Красильщикова [4], С. Глаз'єва [5], В. Цветкова [6]. Проблеми модернізації економіки України досліджуються у працях вітчизняних науковців В. Гейця [7], Я. Жаліла [8], Ю. Пахомова [9], В. Оніщенка [10]. Можна констатувати відсутність єдності поглядів щодо змісту соціально-економічних змін. Це позначається на якості програмних документів, призводить до спроб поєднати взаємовиключні явища. Неадекватні завдання, що в принципі не є виконуваними, підривають довіру до реформ.

Формулювання цілей. Метою статті є виявлення та оцінювання основних концептуальних суперечностей щодо проекту модернізації національної економіки на основі аналізу існуючих наукових та практичних розробок.

Вклад основного матеріалу. Модернізація у загальному розумінні тлумачиться як вдосконалення для відповідності сучасним вимогам [6, с. 17]. Модернізація суспільства є системним процесом, вирізняють її політичну, економічну, соціальну, культурну складові. Узагальнення [3; 7; 8] дає змогу визначити *соціально-економічну модернізацію* як структурні, технологічні, інституціональні зміни, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та забезпечення розвитку країни в довгостроковій перспективі. Процес включає модернізацію державної економічної політики, виробничо-технологічної бази економіки та системи соціального захисту населення з метою адаптації національної економіки до вимог конкуренції на регіональному та глобальному ринках і стабільного підвищення добробуту громадян [1].

Вирізняють два типи модернізації [3, с. 88–89; 2, с. 47, 66].

1. *Органічна* (ендогенна). Притаманна розвиненим країнам Західної Європи, Північної Америки, Австралії. Зміни відбуваються органічним шляхом, оскільки для цього існують необхідні економічні, соціальні, політичні, культурні передумови. Модернізація не сприймається як важливий суспільний проект.

2. *Неорганічна* (екзогенна). Є реакцією на зовнішні виклики. Передбачає форсоване позичання готових форм організації виробництва і соціального життя у більш розвинених країн (Сінгапур, Бразилія, КНР та ін.).

Досліджуючи проблеми розроблення національного проекту модернізації, слід розуміти, що йдеться про другий тип. І в такій інтерпретації, на наш погляд, неодмінною рисою буде *наздоганяючий, мобілізаційний* характер модер-

нізації з орієнтуванням на лідерів [10], а критерієм успіху реформ — формування механізмів сталого зростання, що виключають необхідність мобілізаційних зусиль суспільства [11, с. 108]. Водночас стає зрозумілою теза, за якою модернізація сьогодні відбувається в усіх державах [12, с. 47], проте слід виділяти два її рівні: індустріальну (перехід до індустріального суспільства) та постіндустріальну (перехід до економіки знань). Останні десятиліття ХХ ст. характеризуються трансформацією процесу модернізації у *постмодернізацію* [2, с. 21], що проявляється у скороченні частки промисловості у структурі економіки, розвитку інформаційних мереж та інноваційності виробництва, перетворенні інформації, знань на основний фактор виробництва [3, с. 38]. На рівні постмодернізації зараз знаходяться 29 найбільш розвинених країн світу. Країни ж із транзитивною економікою, до яких належить і Україна, потрапляють *одночасно* до силового поля двох глобальних процесів — модернізації та постмодернізації [2, с. 44], що зумовлює необхідність поєднувати обидві тенденції і ускладнює завдання.

Ретроспективний аналіз досвіду успішних проектів неорганічної модернізації дозволяє визначити такі їх спільні *ознаки* [2; 3; 6; 7; 13].

1. Наявність у суспільстві *консенсусу* щодо бажаних змін, довгострокових завдань економічного розвитку, зацікавлених у модернізації *груп інтересів* із достатнім владним впливом, *довіра* до влади. Реальність цілей та шляхів їх досягнення, розуміння *тривалості* процесу (30 і більше років). Держава є основним агентом модернізації, забезпечуючи концентрацію ресурсів на *пріоритетних напрямках* і компенсаційні угоди із соціальними групами, що втрачають від перетворень, проте мають сильні переговорні позиції. Інституційне середовище має підтримувати тих, хто стає на інноваційні позиції, забезпечувати їм *домінантні позиції* в суспільстві.

2. Модернізація завжди передбачає суттєве *зростання* протягом тривалого періоду частки *нагромадження у ВВП* (до 35–45 %), адже необхідні цільові вкладення у точки зростання економіки й соціальної інфраструктури (а отже, скорочення споживання). Так, у Китаї цей показник зараз складає 38 %, а в окремі роки доходив до 45–50 %. На початку 90-х років ХХ ст. норма заощаджень була: у Гонконзі — 30 %, Малайзії, Таїланді, Південній Кореї — 35 % [3, с. 31–32]. Для порівняння: в Україні норма нагромадження у 2009–2011 рр. коливалася близько 18–19 % ВВП (19 % вважається достатнім для простого відтворення) [8, с. 12].

3. Раціональна відкритість стосовно *зовнішнього середовища*, що має стати джерелом позичань технологій, реципієнтом значної частини індустріальної продукції, вироблюваної в країні, яка модернізується [3, 47]. Наявність мотивації у суб'єктів міжнародної економіки до здійснення такого трансферу. Так, успіхи «азійських тигрів» значною мірою пов'язують із зацікавленістю

в їх модернізації західних країн: 1) з політичних мотивів — через боротьбу за вплив із СРСР; 2) з економічних — через вигідність перенесення промислових виробництв на периферію [10, с. 12].

4. Пріоритет *інфраструктурного* розвитку для підвищення інвестиційної привабливості країни (внаслідок зниження трансакційних витрат) і зайнятості некваліфікованих працівників. Забезпечення умов розвитку людського капіталу, адекватних завданням модернізації: підготування робочої сили, розвиток систем освіти та наукових досліджень.

Здавалося б, наявність прецедентів полегшує розроблення національного проекту соціально-економічної модернізації: визначення мети, цільових орієнтирів, складових процесу, адекватних інструментів. Утім, майже щодо кожного із цих елементів у науковому середовищі спостерігаються суттєві розбіжності. В таблиці наведено результати дослідження найбільш поширених позицій стосовно концептуальних положень модернізації країн з перехідною економікою. Найпомітніше суперечність простежуються у роботах В. Іноземцева [3] та В. Гейця [7], тому ми приділили їм найбільше уваги.

Т а б л и ц я

**Порівняльна характеристика позицій щодо змісту
соціально-економічної модернізації за сучасних умов**

Автор	Характеристика модернізації
1	2
В. Іноземцев [3], позиція поділяється В. Красильщиковим [3; 4]	<p>Модернізація — соціальний проект, що породжується усвідомленням <i>відставання</i> суспільства від лідерів. Може бути лише індустріальною, має вивести країну на <i>стартові позиції</i> для постіндустріального переходу. Не спроможна побудувати основи постіндустріального суспільства [с. 23]. Інноваційний розвиток — тільки <i>один з елементів</i>, що <i>може</i> їй посприяти.</p> <p>Модернізація передбачає прискорений розвиток економіки стосовно соціальної та інших сфер [с. 78]. Підвищення рівня життя, розвиток демократичних тенденцій є <i>наслідком</i>, а не передумовою модернізації. Так, до початку 90-х років ХХ ст. в усіх нових індустріальних країнах Азії середня заробітна плата зростала на 2–2,5 % на рік при зростанні ВВП 6–8 %, а в Таїланді, Малайзії, Індонезії взагалі не збільшувалася [с. 57].</p> <p>Критерієм успіху модернізації є вихід індустріальної продукції, що виробляється в країні, на <i>зовнішні ринки</i>, і завоювання помітної присутності на них [с. 79]. Аргументи: 1) внутрішній ринок на ранніх стадіях модернізації неспроможний поглинути весь обсяг виробленої продукції; 2) забезпечується «перевірка якості» продукції на світовому ринку.</p> <p>Завдання модернізації — <i>наздоганяючий</i> розвиток. Не слід розраховувати на «самобутність», засновану на <i>власному</i> технологічному і науковому потенціалі [с. 53]. Модернізація за умов глобалізації передбачає не тільки економічне, а й політико-соціальне вбудовування у розвинений світ. Це масштабний <i>соціальний інжиніринг</i>, асоційовано залежний розвиток [с. 41]</p>

Продовження таблиці

В. Гець [7]	<p>У сучасних теоріях модернізації відбуваються <i>інверсія</i> соціального й економічного з пріоритетом соціального, <i>відхід</i> від принципів <i>доганяючої</i> модернізації, яка була притаманна другій половині ХХ ст. Держава відходить від економіки, проте концентрує зусилля в соціальній сфері (освіта, наука, охорона здоров'я, страхування та ін.), де відсутня домінанта мобілізаційного характеру модернізації. Модернізаційний проект сьогодні має <i>ознаки, притаманні як країнам постіндустріалізму, так і тим, що індустріалізуються</i>. Доцільною є <i>інновативно-інноваційна модель</i> модернізації, заснована на застосуванні <i>власних</i> фундаментальних наукових надбань [с. 643]. <i>Головний механізм</i> політики модернізації — <i>інновації</i>. Сучасна модернізація забезпечується <i>випереджаючим розвитком</i> на основі <i>креативних дій</i> у сферах науки, освіти та інновацій [с. 298].</p> <p>Превалювання <i>ендогенного</i> розвитку (розвиток <i>внутрішнього ринку</i>, імпортозаміщення, розширення соціальної бази реформ [с. 514–516]). Перед новим технологічним стрибком Захід прагнучим експансії з індустріальними технологіями на Схід, що відкриває для України можливості запозичення [с. 796]. Необхідно реалізувати принаймні <i>1–2 технології</i> або надпотужні проекти <i>проривного характеру</i>, що мають кумулятивний ефект розвитку і забезпечать конкурентоспроможне виробництво і лідерство країни. За іншими напрямками — зберігати й розширювати ніші на ринках.</p> <p>Збереження <i>ідентичності</i> (опора на систему цінностей, властиву культурі кожної країни), поєднання загальноприйнятих і специфічних складових процесу модернізації</p>
В. Оніщенко [10]	<p>В Україні передчасно говорити про випереджаючу модернізацію. Спочатку треба <i>наздогнати</i>. Мета модернізації на сьогодні — <i>перехід до індустріальної економіки</i>, що ефективно розвиватиметься у рамках сучасної глобальної (<i>реіндустріалізація</i>) і згодом перейде у постіндустріальну. Адекватне <i>завдання</i>: переоснащення економіки на основі <i>запозичення та адаптації</i> сучасних технологій [с. 9]. <i>Завдання модернізації</i> — не так у створенні нового і передового, як у масовому виробництві потрібних товарів, створенні умов для кращого життя населення.</p> <p>Більше орієнтування на розвиток внутрішнього ринку. Пріоритетні галузі — ті, де можна творчо осмислити позичені технології і в майбутньому розробляти власні. У прив'язці до них <i>створювати «взули»</i> інноваційного розвитку (технопарки, технополіси).</p>
С. Глазьев [5]	<p>Світ очікує на тектонічні зрушення у технологічній структурі економіки. Зміняться інституційна система, склад лідируючих фірм, країн, регіонів. Відстаючі країни можуть встигнути раніше за інших освоїти актуальні виробництва нового укладу, проривні технології. Необхідна стратегія <i>випереджаючого</i> розвитку. Сконцентрувати ресурси на перспективних напрямках становлення <i>нового</i> техноукладу. Включення нових технологічних систем у традиційні технологічні ланцюжки не призводить до помітного прогресу через непристосованість суміжників, необхідне становлення нових технологічних ланцюгів. Модернізація системи освіти, <i>створення соціальних ліфтів</i>. Збільшення витрат на науку та інновації, охорону здоров'я, освіту</p>
О. Белокрилова, А. Бочков [13]	<p>За умов глобалізації <i>модернізація</i> — це <i>не індустріалізація</i>, а трансформація індустріальних структур, що не відповідають сучасним реаліям, і <i>рух до постіндустріального</i> суспільства [с. 41]. Робить можливим <i>перехід до інноваційної моделі</i> розвитку. Включає: відродження технологічного базису на основі високих технологій; створення ринкової інфраструктури, конкурентного середовища, інституційне забезпечення моделі; <i>підвищення якості людського капіталу</i> (розвиток конкурентоспроможності робочої сили та соціальних секторів економіки; поліпшення якості соціального середовища, умов життя)[с. 43]. Пріоритети: випуск наукоємних, експортоорієнтованих, імпортозаміщуючих видів продукції</p>

В. Цвєтков [6]	<p>Доганяюча <i>неоіндустріальна</i> модернізація з урахуванням порівняльних переваг економіки, <i>на основі власної ідентичності</i>. Існуючі в країні неформальні інститути, культура — певна даність, яку необхідно брати до уваги, не ставлячи завдання її змінити. Широке впровадження інновацій не може випереджати модернізацію. На етапі модернізації треба створити предмет «інноваційного прикладання».</p> <p>Випереджальний розвиток <i>економіки</i> порівняно із соціальною та іншими сферами. Рівень життя підвищується внаслідок технологічної модернізації за рахунок зростання продуктивності праці</p>
<p style="text-align: center;">Основні суперечності (авторське узагальнення)</p> <p>Глобалізація, сучасні трансформації у світовій економіці змінюють зміст процесу модернізації у країнах, що відстають. Не існує чітких відповідей на такі запитання:</p> <p>1) Чи здатна модернізація забезпечити перехід до інноваційної моделі розвитку (постіндустріальна економіка), або її метою (межею) є виключно реіндустріалізація? Отже, чи є важливим механізмом модернізації інновації на власній основі, чи має йтися про доганяючий розвиток і запозичення технологій, а перший варіант призведе лише до втрати ресурсів?</p> <p>2) Чи втратила модернізація мобілізаційний характер чи можливе забезпечення пріоритету соціальної сфери під час модернізації, поліпшення якості життя вже на її початковому етапі? Чи не є пріоритет соціального безальтернативним за умов глобалізації з її можливостями міграції праці та капіталу впливом демонстраційного ефекту щодо стандартів життя інших країн?</p> <p>3) Чи є доцільним соціальний інжиніринг та якими мають бути цільові орієнтири проекту?</p> <p>4) Передбачає модернізація орієнтування на зовнішні ринки чи перевагу слід віддати розвитку внутрішнього?</p>	

Зазначені суперечності не знайшли розв'язання й у програмних документах, з яких можна судити про зміст українського проекту модернізації. Державні програми (Програма економічних реформ на 2010–2014 рр., Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні на 2011–2015 рр., Програма розвитку внутрішнього виробництва, Програма економічного та соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями на 2013–2014 рр.) декларують прагнення одночасної підтримки традиційних галузей, інноваційних секторів, підвищення соцстандартів уже на першому етапі перетворень. Обширний перелік галузевих пріоритетів (галузі 3-го, 4-го, 5-го укладів) унеможлиблює визначення «точок зростання», посилює ризики розпилення ресурсів. Модернізація ототожнюється і з проміжним етапом, і безпосередньо з переходом до інноваційної моделі розвитку. У [1] серед орієнтирів реформ визначено: розвиток інвестиційної діяльності і заохочення інновацій; розбудову систем освіти, культури, охорони здоров'я; підвищення доходів, зарплат завдяки зростанню продуктивності праці; формування внутрішнього ринку, стимулювання імпортозаміщення і водночас — відновлення, зміцнення, нарощування експортного потенціалу. Програма розвитку внутрішнього виробництва серед завдань декларує [14]: модернізацію виробництва та розвиток наукоємних галузей; створення замкнених циклів виробництва інноваційної продукції у базових галузях, виробництво інноваційної продукції у наукоємних галузях; збереження і розвиток інтелектуального та науково-технічного

потенціалів; імпорт ключових технологій, поєднання українських новаторських розробок з інвестиціями; розвиток освіти відповідно до потреб внутрішнього виробництва; підтримку майже всіх галузей, де домінує імпорт. Постає питання про джерела ресурсів за умов значного боргового навантаження на країну (загальні виплати за державним боргом у 2012 р. — 89,3 млрд грн [15, с. 76]), спадної динаміки світових фінансових ринків та господарського порядку, що відторгає інновації. Масштаби технологічної деградації (тільки для оновлення основних фондів потрібно близько 400 млрд дол. протягом 10 років [7, с. 789]) унеможливають опору лише на власні ресурси. А показник інвестиційної привабливості української економіки для іноземних інвесторів у 2011 р. впав до рекордно низької оцінки — 2,19 за п'ятибальною шкалою [16]. Завдання залучення та розподілу ресурсів між означеними напрямками залишається невирішеним. Підтвердженням цього є той факт, що Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ виконано у середньому лише на 57,7 % [17].

На наш погляд, сфера застосування модернізаційної парадигми обмежена індустріальним етапом розвитку суспільства. Реалістичною метою національного проекту є неоіндустріальна модернізація: вибудова індустріальної економіки, що ефективно розвиватиметься у рамках сучасної глобальної, і згодом зможе перейти у постіндустріальну [10]. Останнє відбувається у міру підвищення рівня життя, зміни мотивації працівників (зараз 59 % населення в Україні не пов'язують рівень життя з рівнем кваліфікації [7, с. 656]), зрушення ціннісних орієнтирів у бік постматеріальної сфери. Крім того, продукування знань, інформації не підпорядковується законам масового виробництва, тому постіндустріальна стадія розвитку потребує принципово інших інструментів впливу [11, с. 108]. Тези щодо первинності модернізації перед інноваціями [6; 16], на нашу думку, пояснюються змішуванням понять. Інновація є результатом упровадження нововведення незалежно від середовища походження останнього. Модернізація в принципі передбачає застосування інновацій. Коректною є дискусія у площині визначення пропорцій між так званою креативною модернізацією (заснованою на впровадженні власних розробок) і адаптивною (позичених). В Україні відсутні виробнича база, що дозволила б використати власні розробки, відповідні мотиваційні механізми; деформовано пропорції між виробництвом, споживанням та нагромадженням. Зростання ВВП за рахунок упровадження нових технологій складає 0,8–1,1 %; домінує відтворення 3-го технологічного укладу; зношення основних фондів у 2011 р. становило 74,9 % (!), а на транспорті — 94,4 %; середній строк експлуатації обладнання у промисловості — 20–40 років (за максимально ефективною норми 9) [14]; частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислової у 2010–2011 рр. склала 3,8 %; із загальної кількості науково-

дослідницьких робіт лише 8 % спрямовано на створення нових технологій, 2,7 % — нових видів матеріалів, 1,3 % — нових сортів рослин [16]. Вочевидь, на першому етапі може йтися лише про доповнення запозичень власними розробками, підтримку інноваційних структур саме як анклавів інноваційного розвитку. Головні ж зусилля мають спрямовуватись на вибудову механізмів організації дифузії глобальних технологічних знань у країну, виявлення необхідних для структурної перебудови технологій, координацію і контроль за їх впровадженням, адаптацію до потреб національної економіки.

Адже технологію неможливо «перенести» як фізичний продукт. Вона має безліч прихованих елементів, що змушують покупця вкладати кошти в розвиток нових навичок [3, с. 149], власної системи наукових досліджень і технологічних розробок, перебудову системи освіти. Навпаки, інвестиції у НДДКР, освіти, підвищення кваліфікації працівників не матимуть віддачі за відсутності попиту на них з боку секторів економіки. Тож, вкладення у технологічне оновлення та людський капітал є двома сторонами процесу соціально-економічної модернізації. Зазначимо, що *інверсія* соціального й економічного, на яку посилається В. Геєць (див. таблицю), аргументуючи пріоритет соціального у сучасній теорії модернізації, згадується у роботі [3, с. 144–147], але не як загальна тенденція, а лише як приклад меж доганяючої модернізації у Бразилії. На межі століть там було здійснено спробу поєднати неолібералізм та імперативи глобалізації з розширенням соціальних програм (особливо освітніх), акцентуванням на розвитку людського потенціалу. Це означало відхід від принципів наздоганяючої модернізації, на основі яких *спочатку* створювалася матеріально-технічна основа економіки, забезпечувалося зростання ВВП, а *потім* — розв’язувалися соціальні проблеми. Бразилія вже має промисловий потенціал і високотехнологічні виробництва (виробництво біопалива, технологія надглибокого буріння для видобутку нафти на шельфі Атлантики та ін.), тоді як перед Україною постає завдання відтворення цілих галузей на новій основі. Без вирішення завдань, що відповідають періоду індустріалізації, пріоритет соціальності залишиться лише гаслом (зокрема, у [15, с. 96] визнано, що освіта, медицина, профнавчання в Україні є об’єктом залишкового фінансування).

Глобалізація дійсно змушує переосмислити підходи до розроблення модернізаційного проекту, оскільки здійснює подвійний вплив на конкурентоспроможність національної економіки. По-перше, створює можливості для міграції робочої сили і капіталів, обмежуючи потенціал мобілізаційних заходів (кваліфікована робоча сила може просто мігрувати, бізнес — реєструвати власність в офшорних центрах). Завдяки інформаційним технологіям, здешевленню засобів зв’язку, посилюється ефект демонстрації досягнень розвинених країн. По-друге, період формування нового укладу для країн, не

переобтяжених перенакопиченням капіталу, створює унікальний шанс встигнути раніше інших освоїти виробництва 6-го технологічного укладу. Взяти участь у створенні стандартів його технологій означає забезпечити довгострокову *системну конкурентну перевагу*. Залишатись осторонь цього процесу — назавжди втратити шанс піднятися щаблями світової технологічної піраміди. Цей аргумент послідовно відстоюється у працях С. Глаз'єва (див. таблицю). Ядро 6-го укладу у світі вже сформувалося (нано-, біотехнології, інформаційно-комунікаційні) і зростає темпами близько 35 % на рік. На наш погляд, це робить доцільним переорієнтування при визначенні «точок зростання» з галузевого підходу на технологічний і слугує підтвердженням позицій [7; 10] (див. таблицю) щодо розвитку інноваційних анклавів, передусім шляхом підтримання декількох проривних технологій.

Цільовими орієнтирами вітчизняних реформ пропонується обрати кращі стандарти і цінності розвинених демократичних країн. Утім, фінансові негаразди та структурні диспропорції провідних держав світу актуалізували й для них пошук шляхів подальшого розвитку. Відбувається переосмислення теоретичних основ модернізаційного процесу. Визнано, що за умов глобалізації західна система господарювання (так звана «вестернізація») не може бути універсальним зразком розвитку [7, с. 152, 650; 11, с. 107]. Доказом цього є успішні проекти модернізації, засновані на впровадженні організаційно-технологічних елементів західного індустріального суспільства при збереженні власних традицій і цінностей (Південна Корея, Китай та ін.). Зокрема, виявилось, що конфуціанська етика, яка поєднує цінності знання із цінностями колективістської лояльності і спільного блага, може успішно суперничати з індивідуалістичною протестантською етикою [9]. Стосовно подальшого розвитку у [4, с. 113] доводиться, що, наприклад, Японії, Сінгапуру так і не вдалось перетнути поріг постіндустріального суспільства через їх соціокультурні традиції (підкорення старшим, побоювання перечити авторитетам), що стримують творчу активність. Найімовірніше, поступово відбуватиметься формування нової системи морально-етичних координат, що відповідає завданням чергової стадії розвитку держави [11, с. 108].

Переосмислюється і концепція постіндустріальної економіки. Суспільство, засноване на знаннях, створює чимало системних загроз. Віртуальна реальність (ЗМІ, маскультура, Інтернет) перетворюється на засіб маніпулювання свідомістю, мережі — на інструмент здобуття влади. Визначним фактором соціального життя стає ненасильницький примус, формується суспільство жорсткої мережної несвободи, тотального контролю. Домінування фінансового та інформаційного секторів, сфери послуг у генерації ВВП у розвинених країнах все помітніше кваліфікується як структурні деформації, виявом чого, на наш погляд, є *решоринг* — тенденція повернення виробництва з Азії до

США і країн Західної Європи [18]. Особливе місце посідає позиція О. Панаріна щодо змісту і цілей «постмодерну» [19, с. 10, 12, 302]: глобальна стратегія світових лідерів містить потенціал *демоdernізації*, пов'язаної з прагненням знищити самостійні паростки модерну в країнах, що не належать до обраних. Країни колишнього «другого світу» позбавляють не тільки того, що є можливим у принципі, перспектив подальшої модернізації, а й того, що було завойовано на її попередніх етапах. Держави, що не входять до числа привілейованих, повинні відмовитися від права мати власну обробну промисловість і наукоємні виробництва та, замість того, аби дублювати постіндустріальний авангард, погодитися на роль постачальників дешевої сировини і робочої сили. Тож питання щодо чіткішого визначення цільових орієнтирів розвитку залишається відкритим.

Експортоорієнтована модернізація за умов рецесії світової економіки теж видається проблематичною. У 2009–2012 рр. країни повернулися до заходів захисту внутрішнього ринку, що не застосовувались із 80-х років ХХ ст., а втрати світової торгівлі внаслідок таких обмежень склали більше 550 млрд дол. [18]. Рецесія у країнах Єврозони, уповільнення зростання економіки Китаю, переорієнтування країн БРІКС на стимулювання внутрішнього ринку означають скорочення попиту на ринку світовому, загострення конкуренції і *появу надлишкових потужностей* (а отже, відсутність мотивації провідних країн до розвитку високотехнологічних виробництв у менш розвинених державах). З кінця 2011 р. вже спостерігається стагнація у ключових галузях української економіки — металургії, харчовій промисловості, нафтопереробці та ін. Структура ж українського промислового експорту в розрізі належності до технологічних укладів є такою: 3-й уклад — 78,2 %, 4-й — 16,7 %, 5-й — 5,2 % [20, с. 223]. Отже, крім цінових, країна не має переваг на світовому ринку. З другого боку, вітчизняне промислове виробництво забезпечує лише 51 % внутрішнього споживання (машинобудування — 20 %) [8, с. 34], причому ця частка неухильно знижується (у 2010 р. складала 61,2 %), фактом є виключна залежність від технологічного імпорту. Потенціал розв'язання протиріччя вбачається в участі України в інтеграційних проєктах на теренах СНД.

Невідкладність узгодження визначених суперечностей в Україні посилюється впливом внутрішніх інерційних чинників, що ускладнюють формування передумов модернізації. Акцентуємо увагу на основних. Так, неочевидною є наявність суспільного *консенсусу* щодо необхідності модернізації. Дослідження Київського міжнародного інституту соціології з'ясувало, що більшість українців не вірить в успіх реформ, що проводяться, або *взагалі про них не знають*. Повністю згодні з тим, що перетворення здійснюються, лише 3,5 % опитаних; швидше згодні — 24,8 %; не помітили — 55 %; вважають, що реформи проходять швидше успішно 4,5 %, безуспішно —

42,9 % [21]. Пануюча в країні [7, с. 658] модель *політичного циклу* розвитку, якій притаманна відсутність спадковості влади щодо принципів і напрямів розвитку держави, стимулює тип поведінки чиновників, спрямований на отримання під час каденції найбільшої ренти [8, с. 55] та політику соціального популізму. У поведінці населення України домінує *традиціоналізм*, а не модернізм, очікування від влади соціалізації діяльності, зростаючий рівень протестності [7, с. 667]. Модернізація вимагає переорієнтації на політику нагромадження, що гальмує підвищення рівня життя населення. Реалії ж є такими, що споживчі цінності для більшості — єдині, їх втрата означатиме втрату взагалі будь-яких цінностей. Це підтверджується результатами соціопитування Українського центру економічних і соціологічних досліджень ім. Разумкова (грудень 2011 р.): 66,3 % опитаних вважають, що протягом року ситуація в країні змінилася на гірше, і лише 6,1 % вказують на поліпшення; 52 % вважають, що у разі значного погіршення умов життя *потрібно вийти на вулицю з протестом*, і тільки 23,3 % готові терпіти труднощі заради збереження в країні порядку [15, с. 231].

Надмірний розрив у доходах породжує відчуження, почуття несправедливості, депресію, не сумісні з модернізаторським духом [9, с. 14]. Втрачаються ресурси розвитку внаслідок виведення великим бізнесом доходів у офшори. Інтересам потужних корпорацій нині відповідає специфічним чином розділена міжнародна система: сильні держави, що виконують функцію захисту акумульованого капіталу, і слабкі — для вилучення ресурсів. Суспільство, владний апарат та корпоративний сектор уже не є інтегрованою системою, що характеризується єдністю стратегічних інтересів. За даними міжнародних експертів, Україна входить до 20 країн-лідерів з найбільшим обсягом впливу з країни тіньового капіталу — майже 9 млрд дол. на рік [15, с. 48]. Фактами є *дезінтеграція* суспільства, втрата розуміння взаємозв'язку діяльності різних соціальних груп у суспільному розвитку. Наприклад, неочевидність для населення (обізнаного щодо масштабів користування послугами офшорних зон) кореляції між збільшенням інвестицій корпораціями і майбутнім підвищенням рівня життя [8, с. 44]. Держава сприймається як суб'єкт, орієнтований на просування інтересів «олігархічного капіталу», реформи соціальної сфери — як спроба позбавитися низки соціальних функцій.

Розмитість прав власності, незавершеність процесу її легітимізації спричиняють викривлення мотивації економічних агентів, провокують рейдерські атаки, унеможливають реалізацію інноваційних проектів. Попри зусилля влади щодо боротьби з корупцією, остання продовжує становити загрозу для модернізації: за рейтингом корумпованості державних структур, оприлюдненим Transparency International у грудні 2011 р., Україна посіла 152 місце із 183 країн, *втративши 18 (!) позицій* (2010 р. — 134 місце [22]). Причому запро-

вадження нових правових механізмів викликає супротив змінам з боку не лише тих, хто втрачає впливовість, а й споживачів таких послуг, оскільки вони опиняються перед необхідністю оволодіння новими, часто невивченими, неосвоєними практиками.

За висновками [8, с. 44], стратегія модернізації може бути прийнята громадською свідомістю лише *a posteriori*, на основі практичних результатів, демонстрації ефекту модернізаційних реформ. У короткостроковій перспективі отримати такий ефект можливо від запровадження податку на наддоходи, заходів щодо припинення відтоку коштів до офшорних зон, детінізації економіки, роз'яснення змісту реформ. Посилення орієнтації ресурсних потоків на інвестиційні потреби має компенсуватися розширенням можливостей реалізації трудового та підприємницького потенціалу нації, що є непростим завданням.

Висновки. Необхідність урахування специфіки двох процесів — модернізації і постмодернізації (передбачають застосування принципово різних інструментів, перша створює передумови для другої) ускладнює розроблення національного проекту соціально-економічної модернізації. Сучасні теорії містять більше питань, ніж відповідей щодо концептуальних основ процесу: цілей, орієнтирів, механізмів, послідовності перетворень. Для України негативний вплив інерційних зовнішніх та внутрішніх чинників посилює ризики втрати ресурсів через неадекватність завдань існуючим умовам розвитку. Програмні документи потребують доопрацювання та конкретизації, оскільки не містять механізмів узгодження ресурсних і мотиваційних суперечностей [16]. Реалістичною метою проекту модернізації є реіндустріалізація на основі переважно запозичення та адаптації технологій для структурної перебудови економіки. Зростання продуктивності праці як підґрунтя підвищення доходів і зарплати неможливе без оновлення виробничого базису; соціальні проблеми на початкових етапах модернізації вирішуються настільки, наскільки це необхідно для самої модернізації. Потенціал розв'язання завдань мобілізації ресурсів, нарощування виробництва і збуту кінцевої високотехнологічної продукції за умов рецесії світової економіки міститься в участі країни в інтеграційних процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Модернізація України — наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_Book/Poslannya_2011/pdf
2. Горбатенко, В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: монографія / В. П. Горбатенко. — К.: Вид. центр «Академія», 1999. — 240 с.

3. Модернизация России: условия, предпосылки, шансы : сб. стат. и материалов / под ред. В. Иноземцева. — М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2009. — Вып. 1. — 240 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://nbchr.ru/PDF/Inosemzev_Modernisaziya.pdf
4. Красильщиков, В. Догоняющее развитие: умозрительные конструкты и реалии / В. Красильщиков // Мировая экономика и международные отношения. — 2012. — № 3. — С. 112–116.
5. Глазьев, С. Как оседлать волну / С. Глазьев // Международная экономика. — 2012. — № 4. — С. 4–8.
6. Цветков, В. А. Модернизация национальной экономики: теоретико-практический подход (части 1, 2) / В. А. Цветков // Инновации. — 2012. — № 3. — С. 16–24.
7. Геєць, В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць; Ін-т екон. та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 864 с.
8. Післякризовий розвиток економіки України: Засади стратегії модернізації : аналітична доповідь // Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Белінська Я. В., Бережний Я. В. та ін. — К. : НІСД, 2011. — 66 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
9. Пахомов, Ю. Н. Факторы и предпосылки модернизации экономики и социальной сферы в условиях гармонизации украинско-российских отношений / Ю. Н. Пахомов // Сталий розвиток України. — 2011. — № 4, Т. I. — С. 8–15.
10. Оніщенко, В. Модернізація як імператив розвитку України / В. Оніщенко // Економіка України. — 2011. — № 7. — С. 4–14.
11. Мальцев, А. Модернизационная парадигма: теоретические подходы и исторический опыт / А. Мальцев // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2012. — № 4. — С. 105–108.
12. Демиденко, С. Л. Міжнародний досвід модернізації національної економіки / С. Л. Демиденко // Сталий розвиток України. — 2011. — № 4, Т. 2. — С. 46–51.
13. Белокрылова, О. С. Перспективы посткризисной модернизации экономики России / О. С. Белокрылова, А. А. Бочков // Экон. вестник Ростов. ун-та. — 2008. — Т. 6, № 4. — С. 36–44.
14. Програма розвитку внутрішнього виробництва : затв. постановою КМУ від 12.09.11 р. № 1130 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 р.» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
16. Симоненко, В. К прорыву не готовы / В. Симоненко // Еженед. «2000». — 2012. — 24 февр.
17. Мостовая, Ю. На большом воздушном шаре / Ю. Мостовая // Зеркало недели. — 2012. — № 40.
18. Снежко, Е. Конец эпохи / Е. Снежко // Инвестгазета. — 2012. — № 18. — С. 6–7.
19. Панарин, А. С. Испытание глобализмом. Сер. «Россия и мир: итоги XX в.» / А. С. Панарин — М. : Рус. Нац. Фонд, 2000. — 381 с.
20. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, В. Л. Осецький та ін. ; за ред. Л. І. Федулової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозування. — К., 2011. — 656 с.

21. <http://www.kontrakty.ua/article/45941>
22. Мироненко, В. П. Зарейтинговали / В. Мироненко, П. Сивоконь // Інвестгазета. — 2012. — № 23. — С. 12–15.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ ПРОЕКТА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

Левковец Е. Н.

Проанализированы подходы к определению содержания процесса социально-экономической модернизации. Выявлены концептуальные противоречия в отношении целей, ориентиров, механизмов, последовательности преобразований. Представлена их оценка. Отмечено влияние на разработку украинского проекта модернизации. Акцентировано на инерционных факторах процесса.

Ключевые слова: модернизация, теория, противоречия, инерционные факторы.

THE CONCEPTUAL CONTRADICTIONS OF THE SOCIAL-ECONOMIC MODERNIZATION PROJECT

Levkovets H. N.

The contemporary approaches to determining of content the social-economic modernization were analyzed. The conceptual contradictions toward the objectives, orienteer, mechanisms and succession of changes were revealed. Their estimation was carried out. The influence on working out the Ukrainian modernization project was noted. It was accented on the inertial factors of this process.

Key words: modernization, theory, contradictions, inertial factors.

УДК 339.9:338.439.053.23

СУТНІСТЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СВІТЛІ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

Малахова Л. В., аспірантка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Розглянуто теоретичні поняття глобалізації, її вплив на світову продовольчу проблему, взаємозалежність глобальних проблем сучасності. Виявлено сутність глобалізації в контексті світової проблеми нестачі продовольства.

Ключові слова: глобалізація, глобальні проблеми, світове господарство, світова продовольча проблема.